

Muinasjuttude isiku-
pärase jutustaja
Jaan Sandra muinas-
juttude kogumik
„Kahrukõrvaga Ivvan“
(2004).

kirjeldusi, enamasti mainitakse vaid, et lohemaol (vanatondil, vana-halval jne) on mitu pead. Samalaadselt on kirjanduslikult oma jutte välja aren- danud ka Jakob Hurda üks viljakamaid kogujaid Jaan Sandra, kelle mui- nasjuttudest on ilmunud valik „Kahrukõrvaga Ivvan“.

Nagu ei kirjeldata sündmuste toimumispaika, ei tavatseta rahva- jutus välja maalida ka tegelasi. Isegi kangelase kohta ei anta rahva- pärases muinasjutus üksikasjalikku portreed, vaid mainitakse lihtsalt, missugune ta on. Samuti ei kirjeldata kõrvaltegelasi. „Lumivalgekese“ seitsmele põialpoisile (eesti traditsioonis seitse härjapõlvlast) andis alles Walt Disney film (1937) individuaalse nime ja olemuse; rahvajutus esi- nevad need tegelased ühtse huljana.

Seevastu iseloomustab muinasjuttu **tegude** või **tegevuse seadus** – tegelaste omadusi ning omapära annavad edasi konkreetsete teod. Nii näiteks saadab jutt „Vaeslaps ja peretütar“ võõrasema vaeslapse välja marju otsima, andes talle kaasa vaid leivakoorukesi. Lahke loomusega võõrastütar aga jagab seda vähest teistegagi.

Muinasjutu omapärast – näidata seesmist välise kaudu – tuleneb samuti see, et muinasjutt on jutt tegudest; kangelane on pigem **tegut- seja**, mitte mõtiskleja või kaalutleja. Kui muistendis on sageli peatähele- panu üleloomulikul tegelasel – nagu näiteks luupainaja, kodukäija, liba- hunt – siis muinasjutt on keskendatud **tegevusele**. Just peakangelasega toimuv sündmustik on see, mille ümber kõik keerleb.

Samuti on muinasjutule tunnuslik, et välimus annab aimu tegelase n-õ seesmisest olemusest. See kehtib mitte ainult isikute, vaid ka kõige muu kohta muinasjutus; näiteks kui jutukangelane jõuab linna, mis on üleni mustas, saame visuaalselt kujuteldava pildi abil hetkega teada, et linna on tabanud ränk õnnetus ning seda ohustab lohemadu, kes nõuab kuningatütar.

[... Poiss] käis siis linna risti ja pikuti läbi ja nägi, et kõik oli mustas leina lippudes. Küsis siis ühe vastu tuleja käest: „Mis kurvastus sel linnal on, et kõik nii leina moodi on?“ See vastas: „Siit linna ligidalt merest käib iga päev suur kaheteistkümne peaga madu välja ja sööb iga kord ühe inimese ära. Täna on kord kuninga tütre käes.“ [–]

Üldomane stiilivõte on tegelaste kujutamine vastandite kaudu (**vastandite seadus**): kui räägitakse samaaegselt kahest tegelas- kujust, siis tihtipeale esitatakse nad kontrastsetena – kaastundlik vaene- laps ja isekas peretütar, rikas ihne vend ning helde vaene vend. Vastan- duda võivad ka kolm venda: siis on kahe vanema venna paar vastandatud nooremale, keda algul peetakse lollikeseks. Peagi aga selgub, et viimane on hea südamega ning saab hakkama küll, seevastu n-õ „targad“ vennad osutuvad ebaküpseks, jättes neile antud ülesande täitmata. Näiteks juttus „Kuningatütar klaasmäel“ ei valva nad isa haul, vaid nende asemel teeb seda kolmel korral noorim vend. Tüdrukust peategelast kujutatakse sageli ilusana. Selles väljendub muinasjutule iseloomulik ümberütlemine, välise kaudu näidatakse seesmist ilu, seevastu vastane on inetu – kõiki omadusi kujutatakse kas mustalt või valgelt.

Lavalise kaksuse

tegevuses maksimaalselt
nud kahest üks kas kaob
saunas kosimas“, milles
J. Kunderi jutt „Vaene laps
pagan, seejärel vanapaga

Kordamise seadus

muinasjutus tavaliselt m
skemaatiliselt, rõhutataks
sele või kangelannale kolr
noppida tuha seest ube, h
„Lohetapja“ variantidest p
keda himustavad vastavalt
Kordamisega on seotu
või esemete rida muinasju
ses näites on see niisiis suu
lohe. Tihti on seesugune k
peakangelane on tavalis
tema.

Mitmed episoodid rahv
on kordamise seadusega si
laskujudes ning esemetes
edutute katsete asemel saa
jaoks on ka kolme korduse
kolm suurim arv, mille puht
rem hulk tähendab muinasj

Et Olriku poolt väljatoo
des, mitte ainult muinasjutt
me rahva anekdoodid, mille
katse. Seejärel astub tegev
liselt eestlane), kes osutub k

Muinasjutt kaasajal

Seda, et igivanad muinasjutu
rivalt näidata inglise autor M
Ten fairy stories“, eesti kee
meieni teisi erinevaid vaaten
oht“ kirjeldusena, „Lumi-val
tunu... hundi silmade läbi. Tä
jutumotiive uudsest vaatenur
muinasjutukangelastega anak
klippe!). Ungari-ameerika folk
mud, et teatud mõttes meenu
muinasjuttudes ikka, näidat
laendada. Näiteks ohustava
aga pakutakse välja kangela

Lavalise kaksuse seadus märgib rahvajuttude tava, et korruga on üldjuhul tegevuses maksimaalselt kaks osalist. Kui uus tegelane nähtavale ilmub, siis eelne- nud kahest üks kas kaob sootuks või jääb väljapoole tegevust. Näiteks jutus „Kurat saunas kosimas“, milles vaeslast ja pärast peretütart tuleb kosima vanakurat (vrd J. Kunderi jutt „Vaene laps ja talu tütar“), on dialoogis korruga vaid vaeslaps ja vanapagan, seejärel vanapagan ja ta poeg, järgnevalt peretütar ja vanapagan jne.

Kordamise seadus on muinasjutu ülesehituse seisukohalt üks olulisemaid. Et muinasjutt tavaliselt midagi detailselt ei kirjeldata, vaid pigem esitatakse kõike skemaatiliselt, rõhutatakse olulist nimelt kordamise abil. Näiteks antakse kangelasele või kangelannale kolm ühesugust ülesannet – Tuhkatriinule kolmel korral noppida tuha seest ube, herneid, läätsi vms. Tihti on kordus gradatsiooniline – osas „Lohetapja“ variantidest peab kangelane päästma ühe asemel kolm kuningatütart, keda himustavad vastavalt kolme, kuue ja kaheteist peaga lohemaod.

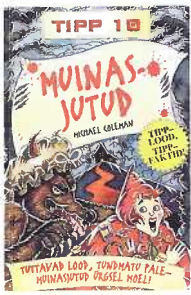
Kordamisega on seotud ka **tagakaalu-** või **lõppkaaluseadus**. Kui mingi isikute või esemete rida muinasjutus ilmub, siis kõige tähtsam paigutatakse lõppu – viimas- ses näites on see niisiis suurima peade arvuga (ja järelikult seda raskemini võidetav) lõhe. Tihti on seesugune kordus oluline pinge tõstmise seisukohalt. Et muinasjutu peakangelane on tavaliselt noorim vendadest, siis asub viimasena tegevusse just tema.

Mitmed episoodid rahvajuttudes võivad vastata korruga mitmele seadusele, nii on kordamise seadusega seotud ka **kolmarvu seadus** – muinasjutt eelistab tege- laskujudes ning esemetes arvu kolm. Just kolmas kord on sageli see, mil seniste edutute katsete asemel saab mingi ülesanne lahenduse. Olulised arvud muinasjutu jaoks on ka kolme kordused – kuus, üheksa, kaksteist. Enamikus rahvajuttudes on kolm suurim arv, mille puhul võime rääkida individuaalsetest tegelaskujudest; suu- rem hulk tähendab muinasjutu rääkijale lihtsalt „palju“.

Et Olriku poolt väljatoodud seadusi kasutatakse ehedal kujul ka muudes žanri- des, mitte ainult muinasjuttudes, seda kinnitavad aastaid tagasi ülipopulaarsed kol- me rahva anekdoodid, milles kahe rahva esindajad teevad mingi ebaõnnestunud katse. Seejärel astub tegevusse kolmanda rahva esindaja (eesti anekdootides tava- liselt eestlane), kes osutub ka edukaks kangelaseks.

Muinasjutt kaasajal

Seda, et igivanad muinasjutusüžeed on kaasajalgi aktuaalsed, oskab üpris intrigee- rivalt näidata inglise autor Michael Coleman raamatus „Tipp 10. Muinasjutud“ („*Top Ten fairy stories*“, eesti keeles 2000). Selles tuuakse tuntud muinasjutusüžeed meieni teisi erinevaid vaatenurki kasutades: Hansu ja Grete lugu telesaate „Häda- onn“ kirjeldusena, „Lumi-valgekese“ sisu koomiksina ning Punamütsikesega juh- tanu... hundi silmade läbi. Tänapäeval kasutataksegi nii mõnigi kord tuntud muinas- jutumotiive uudest vaatenurgast, sageli naljaks keeratuna (meenutagem mitmeid muinasjutukangelastega anekdoote või näiteks Eesti 2002. aasta Eurovisooni vahe- klippe!). Ungari-ameerika folklorist Linda Dégh on juba aastakümneid tagasi näida- nud, et teatud mõttes meenutavad muinasjutte jutustava sisuga TV-reklaamid. Nagu muinasjuttudes ikka, näidatakse alul, et tegu on mingi probleemiga, mis tuleb lahendada. Näiteks ohustavad meie majapidamist **vastased** – bakterid. Seejärel aga pakutakse välja **kangelane**, kes selle probleemi lahendab – puhastusvahend.

Lumivalgeke koomiksina Michael Colemani raamatust „Tipp 10. Müinasjutud” (2000).
Illustreerinud Michael Tickner.

Samuti võime reklaamides sageli kohata **valekangelasi** – selleks on sobimatu pesupulber või jook, mille järel näidatakse kätte õige. Klišeed on üdini tuttavad, sellele vaatamata tehakse selliseid reklaame tänapäevalgi ning inimestele need ilmselt mõjuvad, sest muidu poleks reklaamil ju mõtet.

Kuigi jutustamine on ühistel koosistumisel säilinud, on müinasjutud sealt kadunud, endistviisi aga räägitakse näiteks anekdoote, kellegagi juhtunud naljakaid lugusid või kuulujutte. „Väljamõeldud lugude” tarvet aitavad täita kaasaegsed vahendid nagu televisioon ja kino, millest nähtut võidakse küll samuti ümber rääkida. Viimasel kümnekonnal aastal on ka Eestis sarnaselt mitmetes angloameerika maades populaarsete jutuvestmistega püütud taaselustada täiskasvanute jutuvestmistraditsiooni. Rahvakultuuri Arendus- ja Koolituskeskuses tegutsev Müinasjutukool on korraldanud erinevaid jutuvestmist ja müinasjutte käsitlevaid kursusi (eestvedajaks Piret Päär). Tegelikult pole midagi imestada, et müinasjuttudel on midagi öelda ka kaasaja täiskasvanutele. Ka kaasaegsete müinasjutulaadsete filmide ja raamatute populaarsuse põhuseks on ju see, et samad ideaalid kehtivad ikka, ihaldusväärased kaunis kaasa ja pool kuningriiki tuleb lihtsalt kaasaja keelde ümber tõlkida. Peategelasest neiu või noormehe eesmärgiks on saavutada atleetliku macho või kauni beibe armastus, aktsepteeritav asend ühiskondlikus hierarhias ning korralik pangakonto. Nii võime inimeste tarbes müinasjuttude järele näha ikka lootust – ehk võib minugagi samamoodi imeliselt õnnelikult minna, nii nagu müinasjuttukangelastel. Tõepoolest, kas mitte raskesti usutavat võitu lootes, loteriipiletit tõmmates ei mõtle me samal moel – ehk läheb just ja vaid meil uskumatult hästi!

Kirjandust

Tekstivalimikud

Eesti müinasjutud. Koost. V. Coleman. *Tipp 10. Müinasjutud*. Koost. R. Déghe. *Eesti rahva ennemuistsed jutud*. Kahrukõrvaga Ivvan. Valin. Koost. ja toim. P. Hagu. *Loomad, linnud, putukad*. E. ja.folklore.ee/rl/pubt. *Eesti imemüinasjutud*. Müin. mj. *Setu lauludega müinasjutud*. Soome-ugri müinasjutud. K.

Uurimused

Annist, August. *Friedrich Reil* 1966.
Apo, Satu. *The Narrative Work*. Coleman, Michael. *Tipp 10. Müinasjutud*. Linda. *Magic for Sale*. *Mass Media*. Bloomington.
Eco, Umberto. *The Narrative* London, 1965. 35–75.
Holbek, Bengt. *Interpretative Communications* 239. H. Järvi, Risto. Eesti imemüinasjutud. *Folkloristica* VIII. Toim. Kalmre, Eda. „Tuhkatriinu” (*A. uurimise teed* XII. Tartu. Kipper, Pille. *Varese naisevõitlust ja kogumisloost*. E. Kuusi, Matti. *Poplore*. *Folklore* 1974. 11–23.
Laurimaa, Katri. Võrdlevalt Sa. *Pro Folkloristica* VII. Toim. Lüthi, Max. *Märchen*. Stuttgart. Propp, Vladimir. *Morphology of Päär, Piret*. Jutuvestmistradits. *Tänapäeva folkloorist* IV. Salve, Kristi. *Lorijal lõuvad, kultuurist*. Tallinn, 1992. Salve, Kristi; Sarv, Vaike. *Siss*. Tallinn, 1987. 5–41.
Toomeos-Orglaan, Kärri. Mees „Kuningatütar klaasmäel”. K. Labi. Tartu, 2001. 219. Viidalepp, Richard. *Eesti rahv* 2004.

Kirjandust

Tekstivalimikud

- Eesti muinasjutud*. Koost. V. Mälk, I. Sarv, R. Viidalepp. Tallinn, 1967.
- Eesti muinasjutud*. Koost. R. Pöder, O. Tanner. Tallinn, 2000.
- Eesti rahva ennemuistsed jutud*. Friedrich Reinhold Kreutzwald. Tallinn, 1996.
- Kahrukõrvaga Ivvan. Valimik setu ja Vastseliina muinasjutte Jaan Sandra kirjapanekutest*. Koost. ja toim. P. Hagu, R. Järv. Tartu, 2004.
- Loomad, linnud, putukad. Eesti loomamuinasjutte*. Koost. P. Kippar. Tallinn, 1997. <http://haldjas.folklore.ee/rl/pubte/ee/muina/loomad>
- Eesti imemuinasjutud. Muinasjutud raamatuis*. Koost. R. Järv. <http://haldjas.folklore.ee/UTfolk/mj>
- Setu lauludega muinasjutud*. Koost. K. Salve, V. Sarv. Tallinn, 1987.
- Soome-ugri muinasjutud*. Koost. P. Kippar. Tallinn, 2002.

Uurimused

- Annist, August. *Friedrich Reinhold Kreutzwaldi muinasjuttude algupära ja kunstiline laad*. Tallinn, 1966.
- Apo, Satu. *The Narrative World of Finnish Fairy Tales*. *FF Communications* 256. Helsinki, 1995.
- Coleman, Michael. *Tipp 10. Muinasjutud*. Tallinn, 2000.
- Dégh, Linda. Magic for Sale. Märchen and Legend in TV Advertising. *American Folklore and the Mass Media*. Bloomington, 1994. 34–53.
- Eco, Umberto. The Narrative Structure in Fleming. *The Bond Affair*. Ed. By U. Eco, O. Del Buono. London, 1965. 35–75.
- Holbek, Bengt. *Interpretation of Fairy Tales. Danish Folklore in a European Perspective*. *FF Communications* 239. Helsinki, 1987.
- Järv, Risto. Eesti imemuinasjuttude kangelaste, jutustajate ja kogujate soost. *Klaasmäel. Pro Folkloristica* VIII. Toim. M. Hiiemäe, K. Labi. Tartu, 2002. 28–44.
- Kalmre, Eda. „Tuhkatriinu“ (AT 510 A) eesti rahvatraditsioonis. *Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed* XII. Tartu, 1989. 137–147.
- Kippar, Pille. Varese naisevõtt. *Rahvasuust kirjapanekuni. Uurimusi rahvaluule proosaloomingust ja kogumisloost. Emakeele Seltsi Toimetised* 17. Tallinn, 1985. 83–100.
- Kuusi, Matti. *Folklore tänään. (Tietolipas 73)*. Toim. H. Launonen, K. Mäkinen. Helsinki, 1974. 11–23.
- Laurimaa, Katri. Võrdlevalt Satu Apo ja Bengt Holbeki imemuinasjututeooriatest. *Maa-alused. Pro Folkloristica* VII. Toim. M. Hiiemäe, J. Oras. Tartu, 2001. 28–44.
- Löthi, Max. *Märchen*. Stuttgart, Weimar, 1996.
- Propp, Vladimir. *Morphology of the Folktale*. Austin, 1968.
- Päär, Piret. Jutuvestmistraditsioon ja „Muinasjutukooli“ osa selle säilitamisel. *Kuuldust-nähtust. Tänapäeva folkloorist* IV. Toim. E. Kalmre. Tartu, 1999. 213–229.
- Salve, Kristi. Lorigal lõuvad, kuuljal kõrvad (Ida-Virumaa rahvajuttudest). *Ida-Virumaa rahvakultuurist*. Tallinn, 1992. 82–100.
- Salve, Kristi; Sarv, Vaike. Sissejuhatus. *Setu lauludega muinasjutud. Ars Musicae Popularis* 5. Tallinn, 1987. 5–41.
- Toomeos-Orglaan, Kärri. Mees- ja naiskangelasest muinasjuttudes „Tuhkatriinu“ (AT 510A) ning „Kuningatütar klaasmäel“ (AT 530A). *Klaasmäel. Pro Folkloristica* VIII. Toim. M. Hiiemäe, K. Labi. Tartu, 2001. 219–231.
- Viidalepp, Richard. *Eesti rahvajuttude laadist, funktsioonist ja jutustajatest. Sator* 4. Tartu, 2004.

RAHVALUULE ŽANRID

Ülo Valk

Rahvaluulel on palju väljendusvahendeid, mitmesuguseid kunstilisi vorme, mis annavad edasi erinevaid tähendusi ja suhtumisi. Kui me nime-tame üht rahvaluulepala lorilauluks, teist muinasjutuks või legendiks, kolmandat mõistatuseks, siis osutame rahvaluule žanridele, mida eesti folkloristikas on nimetatud ka liikideks. Igas lauldud laulus või jutusta-tud loos avalduvad mingi žanri tunnusjooned. Iga üleskirjutatud tekst kuulub kokku teiste samalaadsete tekstidega, kuigi nende esitamiste vahel pole otsest seost. Esitajad võivad olla erinevast rahvusest ja elada sootuks erineval ajal.

Kitsamas tähenduses piirdub žanri mõiste sõnalise väljenduse vormidega. Avaramas tähenduses võime rääkida ka sellistest žanri-dest, mille peamiseks väljendus-vahendiks on tegevus ja heli: näi-teks kombes, mängud, tantsud, rahvamuusika, mõne uurija arvates ka traditsioonilised tööd ja nende uskuste edasiandmine.

Folkloristika ajalugu on üha uute žanride avastamise ning uurimise lugu. Vastav teooria hakkas kujunema üksikžanride eristamise alusel. 18. sajandi lõpul pööras sakslane **Johann Gottfried Herder** (1774–1803) erilist tähelepanu rahvalauludele, milles tema meelest avaldus rahva hingelaad. Eeskujulikuks ja Euroopas laialt tuntud kogumikuks sai Herderi koostatud antoloogia „Rahvaste hääled lauludes“ (1778–1779), mis teiste kõrval sisaldas ka eesti rahvalaule. Vennad **Jakob** ja **Wilhelm Grimm** tõstsid kujunevas saksa folkloristikas esile rahvajutud, pöörates erilist tähelepanu muinasjutule ja muistendile kui kahele põhi-žanrile. Grimmid kirjutasid 1816. aastal: „muinasjutt (*Märchen*) on poeetilisem, muistend (*Sage*) ajaloolisem.“ Sellest selgub, et nende kahe žanri suhe reaalsusse on erinev: muinasjutu sündmused toimuvad väljamõeldud kunstilises ruumis, muistend aga paigutatakse „päris“ maailma. Mõlema žanri erijooned avalduvad selgemalt, kui neid oma-vahel võrrelda.

Folkloorižanri all mõistame suhte-liselt püsivat, esituses korduvat vormi, mis erineb teistest kunsti-lise väljenduslaadi, tähendusliku sisu ning funktsiooni poolest.

Niisi võimaldab žanri mõiste näha rahvaluule kirevust ja selle väljendusvahendite rikkust. Folkloorivormide eristamine ehk **žanrianalüüs** on uurimistöo esmaseid ülesandeid, mis võimaldab ainestiku korraldamist suurtes rahvaluule kogudes nagu Eesti Rahvaluule Arhiiv. Žanridest kui üldmõistetest on abi selle ainese klassifitseerimisel. Väga paljud uurimused põhinevad žanrilisele jaotusele, olles pühendatud näiteks muinasjuttudele, naljanditele, mõistatustele või loitsudele. (Seda põhimõtet on rakendatud ka siinses ülevaate teoses, kus peatükkide aluseks on rahvaluule žanrid.)

Žanriliste erijoonte tundmine aitab aru saada folkloorivormide tähendustest, nende maailmavaatelistest sisust. On žanre, mis tuginevad kauge mineviku uskumustele (näiteks surnuitk), ning selliseid, mis peegeldavad vahetu kaasaja mõtteviisi (graffiti, paroodiad, paroolid). Mõned žanrid on õpetusliku sisuga (valmid, vanasõnad) või püüavad mõjutada käitumist soovitud suunas (muistendid, uskumusteaded), teistes väljendub huumorimeel ja pila isegi tõsiste teemade käsitlemisel (anekdoodid), kolmandates avaldub mängulisus või pannakse kedagi proovile (mängud, kiirkõned). Elavas rahvaluules ega arhiivi kirjapanekutes ei ole žanride eristamine alati lihtne, sest need ei tarvitse esineda puhtal kujul. Näiteks kui jutustatakse inimese ja kuradi suhetest, on mõnikord raske otsustada, ka tegemist on meelelahutusliku muinasjutuga või usundilisi hirme väljendava muistendiga.

Tänapäeva folkloristikas on järjest valdavamaks saanud žanride käsitlemine nende omavahelistes suhetes, **žanrisüsteemis**. Et rahvaluule vormid väljendavad erinevaid sõnumeid, võime rääkida nende vahelisest koostoimest, isegi tööjaotusest. On naljakaid ja tõsiseid žanre, on neid, mille sisu peetakse väljamõeldisteks, ja neid, mis arvatakse olevat tõesed. Folkloorižanrid on plastilised, põimuvad omavahel ja võivad üksteiseks üle kasvada. Näiteks kasutab muinasjutuvestja rohkelt kõnekäände ja vanasõnu, samas võib mõne muinasjutu õpetusliku sisu kokku võtta vanasõna kujul. On lugusid, mida võib esitada nii lauluna kui jutuna, kusjuures tunnetuslikult on suur vahe, kas pidada kuuldot põnevaks luiskelooks või tõesti aset leidnud sündmuseks. Ka hirmutavares usundilistes muistendites on mõnikord märgatav annus huumorit.

Vaatame lähemalt mõnda analüütilist skeemi, kus ilmnevad žanride omavahelised suhted.

Ameerika Ühendriikide folklorist **William Bascom** on näidanud, et rahvajuttude seas eristuvad selgelt müüt (*myth*), muistend (*legend*) ja muinasjutt (*folktale*). Nende ühisjooni ning erinevusi aitab selgitada järgmine tabel.

Žanr	Usund
Müüt	Fa
Muistend	Fa
Muinasjutt	Väljan

Näeme, et müüti ja muistendi vahel on erinevusi. Müüt peavad neid tõeks, erinevalt muistendist, mille kohta ei peeta tõeks. Müütid kuuluvad lähiminekliku paigutatakse lähiminekliku paigutatakse pool maise aja kulgemist. Muistendi puhul on selleks sündmustik leiab aset ka juskki erineb. Müüdi kange muistendi peategelane on usundis tuntud üleloomulised, aga lisaks ka loomad, jutustaja ega kuulajad ei u

Bascomi skeemi alusel. Ameerika Ühendriikide folkloori skeemi, kus žanride omavahelised suhted esinevad sedavõrd kokku, kollektiivse folkloori näited rahvapärased nimetamist suhtlemist eeldavad žanri rahvakunst, skulptuur, rahvavaatajatega oma teose vahelised žanrid, nagu mõistatused žanrid nagu laulud, muistendid neist võivad kuulajaid esitada saab hõlpsasti kaasa kuulajad jäävad suhteliselt püüakse vaikides).

Üks oluline küsimus, mis on vaatepunkt. Kas räägime või teaduslikest kategooriatest? Põhjaselt on kasutusel näiteks muistend ei kasuta negatiivse teema. Muistend on seevastu eelneva päraseid vasteid eesti keeles kandjad kui folkloristid, kui vormide alusel kujundanud o

Žanr	Usutavus	Aeg	Koht	Tegelased
Müüt	Fakt	Kauge minevik	Teine või varasem maailm	Jumalad, vägilased
Muistend	Fakt	Lähiminevik	Tänapäeva maailm	Inimesed, vaimolendid
Muinasjutt	Väljamõeldis	Ajatu	Määratlemata	Inimesed, loomad jt.

Näeme, et müüti ja muistendit ühendab see, et pärimuse kandjad peavad neid tõeks, erinevalt muinasjutust, mis tugineb fantaasiale. Ent kui müüdi sündmused leiavad aset loomise algaegadel, siis muistend paigutatakse lähiminevikku, ja muinasjutu seiklused leiavad aset väljaspool maise aja kulgemist. Muinasjutu toimumispaik jääb lahtiseks, aga muistendi puhul on selleks jutustajatele tuttav ümbruskond ning müüdi sündmustik leiab aset kauge mineviku maailmas, mis praegusest paljuski erineb. Müüdi kangelased on jumalad ning muistse aja vägilased. Muistendi peategelane on inimene ja sage kõrvaltegelane mõni rahvusundis tuntud üleloomulik olend. Muinasjutus tegutsevad inimtegelased, aga lisaks ka loomad ja fantastilised olendid, kelle olemasolusse jutustaja ega kuulajad ei usu.

Bascomi skeemi aluseks on žanride eristamine sisu järgi. Teine Ameerika Ühendriikide folklorist **Roger Abrahams** on pakkunud välja skeemi, kus žanride omavahelisi suhteid nähakse esituse ja tegevuse alusel. Abrahams tõstab esile sellised žanrid, kus esitaja ja auditoorium sulavad sedavõrd kokku, et nende eristamisel pole mõtet. Sellise kollektiivse folkloori näited on släng, mitmesugused erikeeled (pi-keel), rahvapärased nimetamistavad (ka hüüdnimed). Need interaktiivset suhtlemist eeldavad žanrid vastanduvad staatilistele žanridele nagu rahvakunst, skulptuur, rahvapärane ornament, kus kunstnik läbib pealtvaatajatega oma teose vahendusel. Kahe äärmuse vahele jäävad mängulised žanrid, nagu mõistatused, mängud ja lisaks sellised klassikalised žanrid nagu laulud, muistendid, anekdoodid, muinasjutud. Mõned neist võivad kuulajaid esitamisse kaasa haarata (näiteks laulu refrääni saab hõlpsasti kaasa laulda), teised on monoloogilised žanrid, kus kuulajad jäävad suhteliselt passiivseks (mitmed rahvajutud, mida kuulatakse vaikides).

Üks oluline küsimus, mida žanrimõiste puhul tuleb silmas pidada, on vaatepunkt. Kas räägime rahvapärastelt määratletavatest žanridest või teaduslikest kategooriatest, mida kasutavad folkloristid? Rahvapärastelt on kasutusel näiteks „ebausu“ mõiste, mida folkloristid enamasti ei kasuta negatiivse tähendusvarjundi ja ebamäärase sisu tõttu. Muistend on seevastu eelkõige teaduslik termin, mille üks rahvapärasteid vasteid eesti keeles on „legend“. Žanre tunnevad nii pärimuse kandjad kui folkloristid, kuid viimased on rahvapäraste nimetuste ja vormide alusel kujundanud oma teoreetilised süsteemid.

Eesti folkloori **põhižanrid**, mida on rohkesti talletatud ja uuritud, on järgmised:

Rahvalaulud: regivärsiline laul ehk regilaul, uuem ehk riimiline rahvalaul.

Itkud: surnu-, mõrsja- ja nekruti-itk.

Rahvajutud: muinasjutt, muistend ehk usundiline jutt, naljand, anekdoot, pajatus ehk tõsieluline lugu.

Lühivormid: vanasõna, mõistatus, kõnekäänd.

Loitsud ehk nõidussõnad (ka needused ja sajatused).

Paljud neist koosnevad omakorda allžanridest. Näiteks on olemas imemuinasjutud, loomajutud ja muinasjutud rumalast kuradist; muistendeid on eesti folkloristikas pikka aega liigitatud hiiu- ja vägilasmuistenditeks, kohamuistenditeks, ajaloolisteks muistenditeks ja usundilisteks muistenditeks. Iseseisvate nähtustena kuuluvad rahvaluule hulka veel tervitus- ja hüvastijätuvormelid, rahvapärane sõim, kuulujutud, toostid, albumisalmid, liisklugemised ja paljud teised žanrid. Loend pole ammendav selgi põhjusel, et rahvaluules kujunevad pidevalt välja uued väljendusvormid, seda tänapäevalgi. Paraku pole meil ka kaugema mineviku folkloorist ülevaatlikku pilti. Nii pole selgust, milline oli müütide osakaal vana-Eesti suulises pärimuses. Müütidest on säilinud jälgi peamiselt regilauludes, milles kirjeldatakse näiteks maailma sündi imelinnu munadest või taevani kasvanud kosmilisest puust – suurest tamme.

Lisaks neile sõnalistele vormidele on žanritunnuseid ka rahvameditiinil, maagial, rahvamuusikal, -tantsudel, -mängudel ja -kommetel. Mõnedes maades (näiteks Ameerika Ühendriikides) uurivad folkloristid ka rahvakunsti, käsitööd, rahvapäraseid toite, rahvariideid, tööriistu, arhitektuuri ja kõige sellega seotud töövõtteid ja tavasid. Eestis on need materiaalse kultuuri valdkonnad etnoloogide (varem etnograafide) uurimisala.

Kirjandust

- Abraham, Roger. The Complex
J. Ben-Amos. Austin, 197
Am. Stud. Suome-karjala rahva
Tallin, 1984. 15–76.
Basson, William. The Forms
Readings in one Theory of
London, 1984. 5–29.
Eesti folkloor. Toim. R. Viidak
Hans-Lopez, Trudier. Genre. Ed
by B. Feintuch. Urbana, Ch
Helsinki, Lahti. Folkloristic Theori
Sikala. *Studia Fennica* 33.
Tahre, Ülo. Rahvaluule. *Eesti ra*
1998. 545–587.

Kirjandust

- Abrahams, Roger. The Complex Relations of Simple Forms. *Folklore Genres*. Ed. by D. Ben-Amos. Austin, 1976. 193–214.
- Apo, Satu. Soome-karjala rahvaluule. *Soome kirjanduse ajalugu*. Toim. K. Laitinen. Tallinn, 1994. 15–76.
- Bascom, William. The Forms of Folklore: Prose Narratives. *Sacred Narrative. Readings in the Theory of Myth*. Ed. by A. Dundes. Berkeley, Los Angeles, London, 1984. 5–29.
- Eestiski folklor*. Toim. R. Viidalepp. Tallinn, 1980.
- Harris-Lopez, Trudier. Genre. *Eight Words for the Study of Expressive Culture*. Ed. by B. Feintuch. Urbana, Chicago, 2003. 99–120.
- Honko, Lauri. Folkloristic Theories of Genre. *Studies in Oral Narrative*. Ed. by A.-L. Siikala. *Studia Fennica* 33. Helsinki, 1989. 13–28.
- Tedre, Ülo. Rahvaluule. *Eesti rahvakultuur*. Toim. A. Viires ja E. Vunder. Tallinn, 1998. 545–587.

Mõne rahvaluuležanri puhul pole peamine väljendusvahend sõna, vaid tegevus. Kambja poisid mänguhoos. Foto: R. Viidebaum 1933.

